

CAPITOLUL VI

Înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin

Înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin are loc abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest lucru s-a întâmplat nu brusc, ci pe parcursul a unei perioade îndelungate de timp. Cea mai veche mărturie despre încercarea redării limbii române în grafie latină datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Astfel încă înainte de 1590 Luca Stroici, mare logofăt al Țării Moldovei, autentifica, alături de domn, actele emise de cancelaria domnească, multe dintre ele fiind semnate de acesta cu litere latine, unele fiind însoțite și de numere arabe ce desemnau ziua datării, deci ziua în care Stroici semna aceste acte.

Tot Luca Stroici este cel care la rugămintea enciclopedistului polonez Stanislav Sarnicki scrie în limba română cu grafie latină "Tatăl nostru", pe care Sarnicki îl publică în anul 1593. Publicarea "Tatălui nostru" în limba română are loc sub influența general europeană începută la mijlocul secolului al XVI-lea, sub formă empirică de adunare a diferitor modele de limbă, bazate pe un singur text comun. Analiza acestor texte comune permitea compararea diferitor limbi europene, asemănările și deosebirile dintre acestea sau a popoarelor de pe diferite continente.

După părerea istoricului român Gh. Pungă inițiativa tipăririi acestei rugăciuni a venit din partea marelui logofăt moldovean. Indiferent, îi aparținea traducerea sau a fost copiată doar după o variantă ardeleană, Luca Stroici poate fi considerat primul cărturar moldovean care a încercat să demonstreze romanitatea neamului său și, deci, latinitatea limbii române.

În secolul următor sunt întreprinse multiple tentative de redare a limbii române cu alfabet latin, fie sub formă de inscripții (de cele mai multe ori iscălituri), fie sub formă de texte, care avea un scop bine determinat. Din această serie, de exemplu, fac parte inscripțiile executate între anii 1640-1660 de Ilinca, fiica lui Pătrașco, nepoata lui Mihai Viteazul (la 3 martie 1656 aceasta lăsa următoarea inscripție: *ieu Ilinka fata lu Pătrașcu Vodă mărturisăsc și ku stire nostrî ieste aceasta tokmalî*). În Transilvania, la 1648, este publicată traducerea Catehismului, pe care Ștefan Fogarași o face după manualul lui Alsedius, redactat pentru școlarii calvini. Ceva mai târziu, la 1674, Mihail Halici scrie versuri

românești întrebuițând litere latine, la fel procedând Valentin Franckenstein. Din seria textelor complete poate fi enumerată lucrarea lui Vito Piluzio, misionar apoi episcop catolic în Țara Moldovei cu titlul *Katekismo Kristi nesko*, publicată la Roma în anul 1677. În scopuri prozelitiste de asemenea este tipărit un alt catehism, la 1703, de data asta la Cluj.

Paralel cu apariția primelor scrieri în limba română are loc și o altă încercare – anume încercarea de adaptare a alfabetului chirilic particularităților limbii române. Dintre monumentele cele mai importante care demonstrează această tendință este necesar de amintit în primul rând *Biblia de la 1688 de la București*, care este cel mai valoros monument al limbii române de la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Aproape un secol mai târziu, la 1787, în prima ediție la Râmnic și în a doua redacție la Viena apare cartea lui Enache Văcărescu cu titlul *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și rânduielilor gramaticii românești*. Aceasta este o gramatică a limbii române care se preocupă de recordarea alfabetului chirilic cu limba română. Enache Văcărescu scoate din alfabet câteva semne grafice slave, considerate de el ca fiind inutile, păstrând numai 32. (În *Gramatica românească* a cărturarului Dimitrie Eustatievici sunt redată de exemplu 45 de grafeme, iar în *Cartea trebuincioasă pentru dascălii școalelor de jos românești neunite* publicată la Viena sunt enumerate 40 de slove). Totodată, acesta înlătură accentul grav, lăsând numai accentul ascuțit. Este înlăturată titla, care desemna slovele-cifre, și se introduce un semn grafic special care trebuia să desemneze diftongi.

În Transilvania însă s-a încercat să se meargă pe altă cale. S-a pornit de la afirmația eronată a lui Dimitrie Cantemir din *Descrierea Moldovei* conform căreia în Țara Moldovei s-a scris în limba română cu grafie latină până în domnia lui Alexandru cel Bun și numai hotărârile sinodului de la Florența din 1439 și posibilitatea catolicizării țării s-a soldat cu introducerea alfabetului chirilic. Susținerea de către reprezentanții Școlii ardelenne a originii romane a poporului român a dus la încercarea de reintroducere a alfabetului latin. Reprezentanții Școlii ardelenne susțineau necesitatea de a face vizibilă originea în primul rând prin introducerea și folosirea alfabetului latin – considerat alfabet al strămoșilor poporului nostru.

În acest context Samuil Micu publică în 1779 la Viena *Carte de rogacioni pentru evlavia homului creștin*. Lucrarea se termină cu redarea "literelor romanilor cele vechi": A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, R, S, T, V, U, X, Y, Z, J, precum și normele după care au fost folosite acestea. Un an mai târziu Samuil Micu, împreună cu Gh. Șincai, publică *Elementa Linguae dacoromanae sive valachice* în care se susține introducerea unei ortografii etimologice cu litere latine. În *Acatistul* din 1801 Samuil Micu din nou vorbește despre

necesitatea reintroducerii alfabetului latin pentru limba română, redând totodată corespondența dintre alfabetul latin și chirilic.

La rândul lor I. Budăi-Deleanu, în *Lexicon românescu-nemfescu și nemfescu-românescu* și Petru Maior în *Ortographia romana sive Latino-Valachica* militează pentru alfabetul latin. Adoptând alfabetul latin, Școala ardeleană adopta și scrierea etimologică, în doleanța ca această ortografie, până la urmă, să ducă la adoptarea ortografiei originale clasice.

Eforturile reprezentanților Școlii ardelenene pentru introducerea alfabetului latin au dus la roade scontate. Argumentarea istorică și lingvistică în acest sens subliniau necesitatea acestei înlocuiri a sistemului grafic și alfabetic, de exprimare a limbii române.

Ca absolut deosebită apare tentativa lui Ioan Prale care în 1824 încearcă implementarea unui sistem grafic completamente nou, cunoscut în literatura de specialitate ca *Alfabetul lui Ioan Prale* și care urma să exprime atât limba română, cât și alte limbi. Acest sistem grafic era compus din șapte semne grafice numite de autor "țifre", suplimentându-li-se și semnele de punctuație. Proiectul lui Ioan Prale nu a ajuns să fie pus în practică din cauza unor incomodități. Combinațiile ce trebuiau realizate pe baza celor șapte semne cerea atenție sporită și foarte mult timp, totodată existând pericolul unor confuzii.

Această încercare face parte din tendința general europeană de reformare a scrierii și de inventare a unor sisteme raționale de scriere. Deci încercarea lui Ioan Prale trebuie considerată drept una progresistă, ce coincide cu tendințele epocii.

În prima jumătate a secolului XIX tot mai des este utilizată scrierea de tranziție, ce a facilitat trecerea de la grafia chirilică la cea latină. Reducerea numărului semnelor grafice folosite în scrierea chirilică apropia acest sistem grafic de cel latin, fiind astfel stabilită mai ușor corespondența între cele două alfabete. În felul acesta alfabetul de tranziție întrebuințează în același timp atât cuvinte cât și litere din ambele alfabete.

Substituirea a fost realizată mai întâi în cazul semnelor care aveau forma grafică și valoarea fonetică identică sau asemănătoare în cele două alfabete (A, E, I, M, N, O, T). Un loc semnificativ în substituirea alfabetului chirilic l-a jucat și presa, care prin publicațiile ei a influențat și alte centre de scriere. Un loc important în activitatea de publicare a periodicilor cu grafie latină l-a avut I. Eliad. În acest sens în periodicul *Curierul de ambe sexe* în anul 1844 I. Eliad publică sistemul de transcriere din alfabetul chirilic în cel latin, pe care se obligă să-l urmeze.

Scrierea de tranziție a mai fost utilizată un timp deoarece a existat opoziția unor pătri sociale față de introducerea alfabetului latin, pe de o parte, iar pe de alta, din cauza nenumăratelor confuzii privind scrierea grafemelor P, C și H.

Unii cercetători consideră că au fost realizate mai multe alfabet de tranziție care s-au succedat, fapt care după părerea noastră nu este corect, fiind vorba doar de diferite sisteme de transcriere.

Odată cu manifestările petrecute în societatea civilă se încearcă și o serie de măsuri luate de către oficialități în vederea trecerii la grafia latină. În Țara Românească, *Logofetia treburilor bisericesti* creează o Comisie de documentare (anii de activitate 1836-1862). Ea trebuia să transcrie actele românești vechi și să facă traduceri de pe documentele slavo-române, aceste acte ulterior primind valoare de copii legalizate. Apoi, pe baza acestei comisii documentare s-a încercat fondarea unei școli paleografice unde funcționarii urmau să deprindă paleografia pentru transcrierea actelor slave.

În proclamația revoluționară din 9 iunie 1848, ca una dintre măsuri, se anunța introducerea alfabetului latin. Cu toate acestea scrierea latină și cifrele arabe au fost folosite numai pe sigiliile oficiale ale revoluționarilor, cancelaria emițând în continuare actele cu grafie chirilică.

În anii '50 ai secolului al XIX-lea încercările de reformare a scrierii limbii române au continuat. Așa în decembrie 1850 *Eforia școalelor* din Țara Românească întrunește o comisie de elaborare a unor norme de scriere unice pentru a înlesni procesul instructiv în școli. Aceasta introduce 19 grafeme latine, păstrând grafeme chirilice: ъ, ъ, ч, ц, к, п, ш, в și в, de fapt, se revenea la sistemul propus de Ioan Eliad.

Tot *Eforia Instrucțiunii publice* din Țara Românească va hotărî peste câțiva ani, și anume în februarie 1856, redarea limbii române cu grafie latină, considerând-o mai aproape de aceasta, mai utilizându-se doar grafemul chirilic ъ. Or nici acesta nu rămâne în uz pentru mult timp, deoarece în 1857 este emis un nou decret prin care se hotărâște folosirea în exclusivitate a grafiei latine. Activitatea acestor comisii a făcut posibilă introducerea grafiei latine în una din principalele instituții ale statului – școala, urmând ca această scriere să fie introdusă și în alte instituții și să fie acceptată de către toate păturile sociale ale societății.

În Moldova, ca și în Țara Românească, în perioada dată s-au produs un șir de reforme în vederea introducerii alfabetului latin. Neofit Scriban tipărea în 1838 la Iași un *Catehisis*, prima carte din Moldova cu litere latine, cu o *Scurtă povățuire* de explicare a sistemului de transcriere din grafia chirilică în cea latină. În același an M. Kogălniceanu discută în *Alăuta românească* cu N. Scriban sistemul de transcriere propus de acesta, militând pentru introducerea grafiei latine.

În 1844 C. G. Seulescu, iar în 1846 Scarlat Vârnăv propun spre discuția filologilor sistemele lor de transcriere din sistemul chirilic în cel latin.

În 1859 încep discuțiile oficiale în vederea introducerii în școlile din Moldova a grafiei latine. De fapt discuțiile privind această problemă au fost inițiate încă din 1856, acum acestea fiind în stadiul final. În martie 1859 are loc

ședința "Comisiunii profesoriale" care urma să decidă problema privind introducerea scrierii limbii române cu litere latine. În urma dezbaterilor a fost adoptată o lege, alcătuită din 12 articole, care cuprindea un sistem asemănător celui adoptat în 1858 în Țara Românească.

În Bucovina înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin se petrece în condiții specifice datorită conjuncturii politice create în această zonă. Se știe că în 1775 Bucovina a fost încorporată Imperiului Habsburgic, fapt soldat cu înlocuirea administrației autohtone de cea austriacă și cu declararea ca limbă oficială a limbii latine și germane. Totuși juzii din satele românești au rămas la scrierea cu grafie chirilică. Mai mult decât atât în Bucovina se aflau principalele centre bisericești, cum ar fi: Putna, Moldovița, Sucevița, Voroneț, Gura Humorului ș.a. care erau puternice promoatoare ale literaturii slavo-române și româno-chirilice. O problemă aparte era și chestiunea privind prozelitismul catolic din zonă care făcea ca adepții scrierii româno-chirilice să utilizeze această scriere ca element de rezistență împotriva catolicismului.

Curtea de la Viena trece la activitatea de susținere a prozelitismului catolic, mai ales după vizita împăratului Iosif al II-lea, din 1786, în noua provincie, anexată imperiului. În Bucovina numărul adepților unirii cu biserica Romei a fost relativ mic, din care cauză și numărul celor care au trecut la scrierea cu alfabet latin a rămas în minoritate.

Curentul de aici de înlocuire a scrierii româno-chirilice cu cea latină este strâns legat de activitatea Școlii ardelenene, destul de influentă în regiune. Acest curent cuprinde chiar și biserica ortodoxă română din Bucovina.

La Horecea după raptul Bucovinei de către Imperiul Habsburgic a fost deschis un curs teologic. În 1800 acesta este transferat la Cernăuți, unde în 1826 devine Institut teologic cu statut de Universitate. Anume în jurul acestui centru teologic s-au grupat oamenii de cultură care susțineau trecerea limbii române la grafie latină. Între ei un loc de vază îl ocupa Aron Pumnul, profesor de limbă și literatură română. Lucrările acestuia, precum și câteva lucrări ale altor autori erau tipărite în deceniile 5 și 6 ale secolului al XIX-lea în limba română cu grafie latină, când scrisul româno-latin se generalizează în Bucovina.

În Transilvania, sub influența activității reprezentanților Școlii ardelenene, cărturarilor folosesc la începutul secolului al XIX-lea, la tipărirea cărților românești alfabetul latin. În 1833 apare ordonanța guvernului din Transilvania prin care se cerea preoților români să utilizeze în întocmirea actelor grafia latină. O ordonanță asemănătoare, dar cu referire la școli, este emisă în anul 1846.

Un progres considerabil privind introducerea limbii române cu grafie latină se observă și în ziaristica transilvăneană. Un rol important în acest sens l-a avut T. Cipariu, marcant om de știință român, care în 1841 publică în periodicul *Foaia pentru minte, inimă și literatură* ortografia cu caractere latine, iar în 1847

reușește să editeze periodicul *Organul luminării* integral cu litere latine.

Totodată, în Transilvania și Banat, ca și în Bucovina introducerea alfabetului latin s-a confruntat cu o puternică opoziție cauzată de prozelitismul dus pentru unirea ortodocșilor cu biserica Romei. Din acest punct de vedere se ajunge până la aceea că în 1851 Mitropolitul de Carlovăț interzice preoților folosirea grafiei latine pentru redarea scrisului în limba română, protejând în felul acesta populația de rit ortodox de prozelitismul catolic.

Un moment decisiv în procesul de introducere a alfabetului latin în Moldova și Țara Românească a fost unirea de la 1859. După proclamarea unirii, la 18 iunie Eforia Instrucțiunilor Publice a Țării Românești înaintează un raport domnului Alexandru Ioan Cuza prin care cere ca în toate instituțiile statului să se folosească grafia latină pentru întocmirea documentelor și actelor. Concomitent din partea Comisiei Centrale de la Focșani se cerea folosirea literelor latine pentru emiterea actelor comisiei, fie scrise, fie tipărite.

Începând cu 10 august al aceleiași an partea oficială a *Monitorului Oficial al Țării Românești* începe să se tipărească în grafie latină, la 4 noiembrie 1859 Consiliul de miniștri hotărând tipărirea integrală a acestui oficial cu litere latine.

O biruință definitivă a scrierii limbii române cu grafie latină și înlocuirea celei chirilice poate fi considerat ordinul din 8 februarie 1860 al ministrului Treburilor interne I. Ghica prin care acesta decreta folosirea exclusivă a alfabetului latin în cancelariile Principatelor.

În ceea ce privește instituția bisericii – aceasta va păstra scrierea româno-chirilică pentru încă o perioadă de timp și abia la sinodul din 1881 se ia decizia de a trece la redarea limbii române prin alfabetul latin.

În Transilvania sub imboldul evenimentelor din Principatele Unite scrierea latină câștigă tot mai mult teren. Așa din 1860 *Gazeta Transilvaniei* (de fapt ca și *Foaia pentru minte...*) apare preponderent tipărită cu litere latine din 1862 acestea fiind exclusive. Din 1861 *Concordia* apare tipărită numai în grafie latină, iar din 1863 și *Telegraful român*, publicat la Sibiu.

Evoluția atât de rapidă a grafiei latine a fost favorizată și de crearea, în anul 1860, în Principatele Unite a unei comisii care urma să oficializeze introducerea grafiei latine și care s-a pronunțat pozitiv în această problemă.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea problemele de bază care i-au preocupat pe filologi țineau de îmbunătățirea scrierii limbii române cu alfabet latin.

În Basarabia trecerea de la grafia româno-chirilică la cea latină a cunoscut, datorită conjuncturii politice create, cea mai lungă perioadă. Aici, din cauza ocupării acestui teritoriu de către imperiul țarist, a continuat să se folosească grafia chirilică, înlocuită abia către anul 1918, după Marea Unire. În perioada interbelică destul de repede s-a introdus scrierea limbii române cu grafie latină. Procesul este întrerupt însă în 1940-1941 și după 1944, când acest teritoriu este

anexat de către Uniunea Sovietică. Timp de 45 de ani întreaga activitate oficială scrisă din teritoriul dintre Nistru și Prut a folosit alfabetul chirilic, încercându-se și prin aceasta argumentarea existenței unei limbi “moldovenești”, deosebită de cea română, care se considera mai aproape de limbile slave și prin urmare era necesar să fie scrisă cu alfabet chirilic. Destrămarea URSS a făcut posibilă adoptarea la 31 august 1989 de către Parlamentul Republicii Moldova a legii prin care se revenea la grafia latină, lucru istoric firesc.

Trecerea de la scrierea româno-chirilică la cea româno-latină are o semnificație deosebită în istoria culturii românești. Se încheia, astfel, o perioadă însemnată a istoriei scrierii românești, devenită paleografie româno-slavă și româno-chirilică. Limba română utilizează în prezent un sistem grafic rezultat din adaptarea alfabetului latin, în care se exprimase limba de origine a acesteia. Introducerea alfabetului latin îi permite limbii române să contacteze mai strâns cu marea familie a limbilor și popoarelor romanice și cu cultura acestora, facilitând în acest chip legătura cu civilizația occidentală.

Test de evaluare

1. Enumerați primele încercări de scriere cu grafie latină cunoscute de pe teritoriul românesc.
2. Ce rol și care a fost aportul Școlii Ardelene în promovarea scrierii românești cu grafie latină?
3. Care au fost dispozițiile trecerii la alfabetul latin luate în Țara Moldovei și Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea?
4. Care sunt particularitățile de introducere a alfabetului latin în Bucovina?
5. Explicați cum a evoluat procesul de adaptare al limbii române la grafia latină după 1859.
6. Explicați de ce a apărut problema trecerii de la grafia româno-chirilică la cea latină pe teritoriile locuite de români.
7. De ce în Republica Moldova trecerea de la grafia româno-chirilică la cea latină s-a petrecut mai târziu decât în spațiul de la vest de Prut?

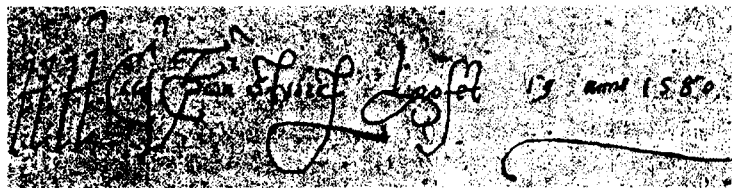

Fig. 6.1. 1580, iunie 19. Semnătură autografă cu litere slave și apoi latine și cifre arabe ale lui Lupu Stroici pe un ispisoc.

(Reprod. după: DIR, A Moldova, veac. XVI, vol. III, p. 513).